

A kereszténydemokrata politikai irányzat társadalmi befolyásának alapjai

Cseresnyés Ferenc*

Abstract 1. A kereszténydemokrata gondolkodás mértékadó tartalmait, valamint szervezeti befolyását csak a 2. világháborút követően érte el, még ha a szellemi előzményei vissza is vezethetők a 19. századba. 2. A kereszténydemokrata gondolkodás befogadott liberális, konzervatív és szocialista eszméket egyaránt. Ezzel is összefüggésben kezdettől képes minden társadalmi réteget elérni, szemben a korábbi ideológiákkal, amelyek sokkal inkább egy, illetve kevés társadalmi rétegre koncentráltak. 3. Továbbá olyan sajátos emberképet alkotott meg, amelyet a keresztény alapmeggyőződés jellemez. – Az aktív állami szociálpolitika követelésük XIII. Leó pápa 1891-es „Rerum novarum” enciklikájára nyúlt vissza, amely a kereszténydemokrácia „Magna Charta”-jának számít, és egyfajta szociálpolitikai fordulat kezdeményezése volt fentről. (Egy adat a sikeréhez: A katolikus munkásegyleteknek 1914-ben már több mint egymillió tagja volt, amivel igazi kihívást jelentettek a szocialista szakszervezeteknek).

Keywords kereszténydemokrácia • politika • vallás

Kereszténydemokrata pozíció kialakulása

Svájci újságírók megkérdezték 2000. december elején Wolfgang Schäublét, az akkori amerikai republikánus elnök (George Bush) egyik fő választási szlogenjére ("együtt érző konzervativizmus") hivatkozva, hogy ez adhat-e a német konzervativizmusnak további ösztönzést társadalmi támogatottságának a bővítésére?

A válasz elég közvetlenül hangzott: "*Mi nem vagyunk konzervatív párt.*"¹ Szerinte a Keresztény Demokrata Unió (CDU) egy olyan új politikai erő volt a második világháború utáni Németországban, amely a piaci verseny társadalmi esélyegyenlőséggel történő társításának tudatos elméletével lépett a politika porondjára.² Ha az

* Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Email: cseresnyes.ferenc@ajk.pte.hu

¹ Die Weltwoche Nr. 49. 2000. december 7. 6–7. (Deutschland wird miserabel regiert. Interview: Fredy Gsteiger und Armin Guhl).

² Megjegyzendő, hogy egészen hasonló törekvések jelentek meg ez idő tájt a glóbusz más részein is. Horváth Gyula közli a peronista (justicialista) politikai ideológia 20 pontját, ahol is a 16. ponttól felfelé egészen hasonló elvekkel találkozhatunk. De a gazdasággal kapcsolatos peroni beszédek is tartalmaznak hasonló elveket. (Horváth Gyula: A peronizmus. Szeged, 1996. 92., illetve 94.)

amerikaiak az együtt érző konzervativizmus kifejezésükkel erre a szociális piacgazdasági elképzelésre gondolnak, akkor ebben az értelemben fellelhető a hasonlóság.³

A politikus szerint pártja a társadalmi középrétegek értékekhez kötött érdekeit képviseli, miközben az ellentétes érdekek kiegyenlítésére törekszik: például a szociális érdekek és a piaci verseny között, a környezet védelmének törekvése és a befektetői érdekek között, a nemzeti érdekek és Európa között, a jogállamiság és a szabadság között. Schäuble szerint a pragmatikus döntések alapja a mértéktartás és a foyamatosság.⁴

A kereszténydemokrácia Európában mindenekelőtt vallási programként jelent meg, amely az egyház demokratikus jellegű belső szervezeti átalakítását kívánta. Csak a 19. század közepétől szolgált a fogalom egyre markánsabban egy sajátos társadalmi modell és egy politikai mozgalom jelölésére. Nem véletlen, hogy a kereszténydemokrácia az 1848-as forradalmak társadalmi viszonyai között érlelődött eredeti politikai eszmerendszerré Olaszországban, Franciaországban és Németországban, mégpedig a katolikus értelmiségi és nem értelmiségi körök liberalizmussal, szocializmussal és nacionalizmussal szembeni tiltakozásaként.⁵

Egyéb intézményes megjelenési formák mellett, mint amilyen a szakszervezet, vagy más jóléti szervezetek, a kereszténydemokrata eszme legfontosabb és leghatékonyabb megjelenítője nyilvánvalóan a politikai párt. A második világháború utáni Európában a « nagy hármas » tagjai a német Christlich Demokratische Union/Christlich Soziale Union (CDU-CSU), az olasz Democrazia Cristiana (DC) és a francia Mouvement Républicain Populaire (MRP) voltak. A politikai eszmeként való megjelenésének alapja, vagy inkább alapokmánya (Magna Chartája) egyébként kétségtelenül XIII. Leó pápa 1891-es Rerum Novarum enciklikája volt.⁶

A konzervativizmus 1945 után

Az 1945 utáni Európában, mint közismert, gyorsan kialakult a két világrendszer (demokrácia amerikai garanciavállalással a kontinens nyugati felén, ugyanakkor Kelet-Európában szabad szovjet térnyerés a kommunista politikai rendszerrel). Hamarosan megalakult kereszténydemokrata-keresztényszocialista politikai középpártok hatékony és kormányképes alternatívaként jelentek meg a szocialista-kommunista pártokkal szemben. A konzervatív gondolkodású emberek többsége nem véletlenül itt találta, itt találhatta meg politikai otthonát. Még akkor is, ha e pártok programjai a konzervatív mellett fontos liberális és keresztény-szocialista elemet is tartalmaztak. Világos volt azonban, hogy egy tisztán konzervatív pártnak a választásokon 1945 után nincsenek esélyei! (Gondoljunk a kelet-európai átalakulások kihívásaira). A konzervatív pártok így készek és képesek voltak tanulni korábbi hibáikból, illetve a diktatúrák tanulságaiból, és részt vállalni egy új társadalom felépítésében. E pártok politikáit tehát tudatosan a reformkonzervativizmus határozta meg.⁷

Kevésbé közismert, hogy a népgazdaságok társadalmisítását (szocializálását) nem csupán a szocialista-kommunista pártok akarták a II. világháború utáni Európában, ahogyan ezt nálunk a legutóbbi időkig tanítani szokták, hanem a kereszténydemokraták is hajlottak erre. A szocialista rendszerek terjeszkedésének megakadályozá-

³ Die Weltwoche interjút lásd az 1. jegyzetben!

⁴ Uo.

⁵ Kleines Lexikon der Politik. (Szerk.: Dieter Nohlen). Verlag C.H.Beck, 2003. 48.

⁶ Kleines Lexikon der Politik, im. 48.

⁷ Politische Ideologien, im. 24-25.

sára a kereszténydemokrácia olyan politikai rendszereket hozott létre, amelyek a magántulajdon tiszteletben tartása mellett a parlamenti demokráciára, a szabad és egyenjogú polgárok szociális piacgazdaságára épültek. Ehhez olyan nagytekintélyű és széles körben elfogadott személyiségekre is szüksége volt, mint Konrad Adenauer, vagy Alcide de Gasperi, akik jól megfeleltek a kereszténydemokrácia erős, példamutató vezető, ha tetszik: karizmatikus személyiség iránti igényének. (Mellesleg hívő katolikusok és gyakorlott jobbközép politikusok voltak).⁸

Állami területen megerősítették a kormány és a miniszterelnök (kancellár) alkotmányos súlyát. Az alapjogok államfeletti rangot kaptak és az alkotmánybíróságok örködték betartásukon, felügyelték az alkotmányos vitákat, konfliktusokat. A gazdaság területén kibővítették a szociális, gondoskodó elemeket, amellyel tulajdonképpen létrejött a kontinensen a „szociális piacgazdaság”. Céljuk: a gazdaság kismértékű, ugyanakkor átfogó irányítása, a magántulajdon befolyásolása, a kartellek ellenőrzése volt, azaz a jólét biztosítása lehetőleg mindenkinek.

A társadalmi területek intézkedései címszavakban: szegény- és hátrányos helyzetű népesség támogatása, nyugdíjreform, teherkiégnyelítés, az elüldözöttek sikeres integrálása, szociális lakásépítési programok. (Alapvetően sikeres társadalmi beillesztési programok). Ezekkel az intézkedésekkel a jólét és a társadalmi stabilitás addig nem ismert szintjét sikerült biztosítani például a Szövetségi Köztársaságban.⁹

Emberkép és programszerű alappozíciók

Olyan erős, karizmatikus személyiségek jelenítették tehát meg (mint Konrad Adenauer, Ludwig Erhard, vagy éppen Franz Josef Strauß), akik jelentős társadalmi támogatottsággal is rendelkeztek.¹⁰ A keresztény szóban a „K” betű nem azt jelenti, hogy az egyház közvetlenül meghatározná a politikai mozgalom tevékenységét, hanem „csak” a keresztény emberfelfogást. Inkább aktivitásra serkent, mert Isten nem határozza meg a világ végső célját, azaz: dolgozni kell a jóért, ami ráadásul felfogásuk szerint sohasem lehet teljes! A fatalizmust, a fanatizmust egyaránt elvetik, helyette a mérték-tartást és a realizmust preferálják. Alapértékeik még az eddigieken túl a szabadság, a szolidaritás és az igazságosság is. Egészében ezek kétségtelenül igen hasonlóak a szocialista értékekhez, azonban miként alább látható, más tartalmi megközelítéssel.

Szabadság alatt például a kereszténydemokraták mindenekelőtt egyéni alapjogot értenek, amely az egyes ember számára a természetből következőn (vagy Isten által) adott, és a társadalmi rendszerektől függetlenül létezik. Az államnak és jogi rendszerének az a feladata, hogy az emberi méltóságot és szabadságot biztosítsa. De az inkább liberális szabadság mellé ide tartozik, illetve ide értik az inkább konzervatív felelősséget is! Mivel az ember társadalmi lény, a saját szabadság csak úgy és addig létezik, amíg az a másik embernek is biztosított. A kereszténydemokratának kötelessége fellépni a másik ember szabadsága érdekében. A politikai gyakorlatban az egyes ember szabadsága úgy biztosítható, hogy mindenki annyi szabadságot kapjon, amennyi csak lehetséges, ugyanakkor annyi kötelezettséget és korlátozást viseljen el, amennyi éppen szükséges. Szabadság és kötelezettség azért is összekötődik a keresz-

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ Más kontinensen és körülmények között sem volt ismeretlen a karizmatikus személyiség iránti igény. Mexikóban elterjedt felfogás volt, hogy a megnövekedett állami feladatok sikeres végrehajtása csak egy karizmatikus személy által irányított kormánytól várható el. (Lásd: Horváth Gyula: A populizmus kialakulása Mexikóban. Kaposvár 1996. 112-113.)

ténydemokrata felfogásban, mert kételkednek abban, hogy az egyes ember szabadsága kibontakoztatható kötelmek nélkül. Ezek a kötelmek a kereszténydemokratáknál nem kényszerből keletkező, méltóságot mellőző függőségek, mert azokat megszüntetendőnek tekintik. Az embernek sokkal inkább belső meggyőződésből és önként kell a család, a kisközösség és az állam szolgálatába állnia. Ebben az értelemben a kötetlen szabadság egoista, a társadalom számára romboló hatású. Az így értelmezett szabadság-fogalom fontos alkotórésze a szubszidiaritási elv, amely szerint először mindig a saját felelősség alapján kell lépni, és csak ezt követően (ha szükséges) lehet magasabb szintre vinni egy probléma megoldást.¹¹

Szolidaritás. A társadalmi együttélés megköveteli az egyéntől a felelősséget és a függőséget, a másokkal és problémáikkal szemben való szolidáris magatartást. Az így felfogott szolidaritást nem egy bizonyos társadalmi osztály vagy az állam maga követeli ki kényszerrel (lásd a létezett proletárdiktatúrákat), hanem „belülről jön”. Különbözőképpen mutatkozik meg: szükség van rá, amikor anyagi és lelki nélkülözésben szenvedő embertársaink kell segíteni. Létrejön akkor is, amikor azonos érzelműek közös érdekeket képviselnek, de különösen az egyenlőtlen helyzetben lévőkkel szemben kell megnyilvánulnia. A többség részéről a kisebbséggel szemben, az egészségesek részéről a betegekkel szemben, a fiatalok részéről az idősekkel szemben, a gazdagok részéről a szegényekkel szemben, végül a szervezettek részéről a nem szervezetekkel szemben. Az emberek közti különbségek erőszakkal nem szüntethetők meg (újfent lásd a létezett szocialista rendszerek gyakorlatát), de a negatív hatások csökkenthetők, ha az emberek figyelnek egymásra, és készek visszafogni saját érdekeik önző érvényesítését.

Igazságosság. Minden korábban említett politikai alapértékkel (személyiségközpontúság, szabadság, szubszidiaritás és szolidaritás) szoros kapcsolatban áll. Eszerint mindenkire ugyanazok a jogok és kötelezettségek vonatkoznak, azaz a jogállam alapelvei minden egyénre érvényesek, és ezek az államot magát is kötik. Ebből következően az igazságossági elv mindenekelőtt az „esély-igazságosságban” valósul meg. Az egyes embernek, képességei, készségei és hajlamai szerint támogatást kell kapnia, hogy ezeket megfelelően kibontakoztathassa. Ez az egyének teljesítmény szerint eltérő támogatását is jelenti, amely a szubszidiaritási elv alapján valósítható meg. Minden világbővítő törekvés ellenére a kereszténydemokraták meggyőződése, hogy abszolút igazságosság nem érhető el. Egyrészt mert az emberi cselekvéssel szemben alapvetően hajlanak a kételkedésre, másfelől mert látják, hogy túl sokféle igazságosság felfogás létezik.¹²

Konzervatív, liberális és szociális aspektusok a kereszténydemokrata irányzatban

A kereszténydemokraták olyan politikát kívánnak tehát megvalósítani, amely magába ötvöz konzervatív, liberális és szociális elemeket, illetve értékeket egyaránt.

Konzervatív elemek. Abból kiindulva, hogy az ember nem lehet független embertársaitól, mert társadalmi lény, könnyű kapcsolatot találni a konzervatív meggyőzésekkel. A kereszténydemokraták kötődése a kultúra keresztény alapjaihoz oda vezet, hogy megőrzendő értéknek tekintenek a család mellett a saját hagyományra és a történelemre. Ezek hasonlóan a konzervatív felfogáshoz, megóvják a kereszténydemokratákat az utópiáktól és egészséges kételkedést ébresztenek az átfogó társadalmi

¹¹ Uo. 28-29.

¹² Politische Ideologien, im. 29.

tervezéssel és változtatásokkal szemben, különösen, ha az az állami tevékenységben jelenik meg. Közös meggyőződése a konzervatívoknak és a kereszténydemokratáknak, hogy az emberek adottságaikban és képességeikben igen különbözök, és ezért elvetik az egyenlősítési törekvéseket. Preferálják például a differenciált iskolarendszert. Az adórendszernek szerintük egyénre szabottnak kell lennie, de az állami politikai tagoltságnak (tartományok, helyi közösségek) is meg kell felelnie a helyi sajátosságoknak. A közjót szolgáló demokratikus államban az állam nem eshet egybe a társadalommal, az államnak és intézményeinek a társadalom felett kell állnia. Ha mégis bekövetkezne a kettő „egybecsúsása”, akkor annak eredményeként, az egyéni érdekek kezdenék uralni az államot.

Liberális elemek. Amennyiben a szabadság a kereszténydemokratáknál is központi politikai értéket jelent, akkor szükségszerűen adódik az érintkezés a liberális gondolkodással is. A tőlük való politikai érték átvételre különösen jó példa a liberális alkotmányos állam átvétele az alapjogok garantálásával, valamint a magántulajdonhoz való jog. Miként a liberalizmusban, úgy a kereszténydemokratáknál is az emberi élet alapjaihoz tartozik a szabad piacgazdaság működése. Csak az ilyen rendszerben valósíthatják meg magukat a különböző adottságú individuumok. Az állami-bürokratikus beavatkozásoknak ebben a tekintetben is a legszükségesebbekre kell korlátozódnia. (A kereszténydemokrata állam tehát nem „túlsúlyos” állam).

Szociális elemek. A szolidaritás és az igazságosság alapértékeiből adódik a kereszténydemokraták számára, hogy számos társadalmi területen szociális elvárásokat kell kielégíteniük. Ez megjelenik már a gazdálkodási rendszernél, amelynek ugyan alapvetően liberálisnak kell maradnia, azonban olyan szociális kompenzációkat is meg kell tennie, amelyek kiegyenlítik a gazdasági erősek és gyengék közötti olykor túl nagy különbségeket („szociális piacgazdaság”). Eszközként szolgálnak ehhez például az adórendszerek, a lakás-, a tulajdon-, az együtdöntési- és a kartellpolitikák. De ide sorolható a klasszikus szociálpolitika is. Ebben az összefüggésben lett fontos szempont az „új szociális kérdés” problémája. A kereszténydemokraták szerint manapság a nem szervezett társadalmi csoportok – idős emberek, egyedül álló gyermekes anyák, mozgássérültek, és a már nem munkaképesek - maradnak rendszerint alul az általános elosztási harcban. A megváltozott hatalmi viszonyok következtében ugyanis a tőketulajdonosok és munkavállalók (proletárok) közötti kibékíthetetlen konfliktusról szóló osztályharc felfogások veszítettek jelentőségükből. A viszonylag nyitott és mégis érthető alapelveik következményeként a kereszténydemokraták a második világháborút követően hatékonyan koncentrálták a polgári politikai jobbközepet, tömegpártjaik létrehozásával.¹³

A kereszténydemokrata politikai eszmekör társadalmi befolyásának alapjai:

Az aktív állami szociálpolitika követelése XIII. Leó „Rerum novarum” enciklikájára nyúlik tehát vissza, amely egyfajta szociálpolitikai fordulat fentről való kezdeményezése. A törekvés eredményességét tükrözi, hogy 1914-ben a katolikus munkásegyletek több mint egymillió taggal rendelkeztek, ami igazi kihívást jelentett a szocialista szakszervezeteknek. Egy sajátos emberképet is kialakított ugyanakkor a kereszténydemokrácia, amelyet a keresztény alapmeggyőződés jellemez. Kezdetől képesnek bizonyultak minden társadalmi réteget megszólítani, szemben a korábbi ideológiákkal, amelyek inkább egy, illetve kevés társadalmi rétegre koncentráltak.

¹³ Politische Ideologien, im. 29-30.

Az eszmekör társadalmi modelljének központi elemei az általánosan elfogadott ideológiai profil hiánya ellenére is meghatározhatók. Úgy, mint a mai médiakorszakban meghatározó jelentőségű személyiségközpontúság (perszifikáció), az eredetileg szocialista értéket jelentő szolidaritás, valamint az Európai Unióban később újra felfedezett szubszidiaritás. Látható, hogy több klasszikus politikai elméletből, illetve politikai értékből is úgy merített a kereszténydemokrácia, hogy a konzervatív politikai értékek mellé, mint amilyen például a család jelentőségének kiemelése, szervesen beépültek a kereszténydemokrata politikába szocialista és liberális értékek is. Az újabb társadalomtudományi munkák az eszmekör politikai stílusának azt a sajátosságát emelik ki a politics, a politikai folyamat dimenzióban, hogy a kereszténydemokrácia határozott készséget mutat az osztályokon átnyúló, társadalmi rétegek feletti együttműködésre, azaz a szinte korlátlan kompromisszum-készségre.¹⁴ Itt és ebben szintén közeli hasonlóság mutatkozik például a mexikói populizmussal.¹⁵

A kereszténydemokrata pártok ideológiáját akár egyfajta „baloldali konzervativizmusként” is jellemezhetjük. Baloldali konzervativizmusa szinte minden társadalmi réteget el kíván érni („catch all party”), hasonlóan a dél amerikai populizmusokhoz. Szintén elvetik az osztályharcot, a munka és a tőke közötti konfliktus kiegyenlítésére törekuszenek. Jelentős összetartó erőt biztosított a kereszténydemokráciának az is, hogy a megerősödött kommunista és szociáldemokrata pártokkal szemben a választók előtt kormányképes alternatíva felmutatására volt képes. Gyors legitimációjukat segítette továbbá, hogy több országban részt vettek a második világháború alatt az antifasiszta ellenállási mozgalomban is. A második világháborús pusztítást követően az emberek lelki támaszt is kerestek, amelynek biztosításához ugyancsak jól megfelelt a kereszténydemokrata politika megbocsátó, vigasztaló és megértő emberképe. Az általános és folyamatos szekularizációs folyamat játszhatott közre többek között abban, hogy a politikai fordulatokat követően a kereszténydemokrata eszmekör Kelet-Európában nem indult, nem indulhatott olyan virágzásnak, mint a második világháborút követő években Nyugat-Európában.¹⁶

¹⁴ Van Kersbergen, K.: *Social Capitalism*. London/New York, 1995.

¹⁵ Horváth Gyula: *A populizmus kialakulása Mexikóban*. Kaposvár, 1996. 113-114

¹⁶ Ludger Helms: *Christdemokratie*. In: *Kleines Lexikon der Politik* (Hrsg.: Dieter Nohlen) Verlag C. H. Beck, München 2001. 49.